दशमः परिच्छेदः ।

अथावसरप्राप्तानलंकारानाह—

शब्दार्थयोरस्थिरा ये धर्माः शोभातिशायिनः ।
रसादीनुपकुर्वन्तोऽलंकारास्तेऽङ्गदादिवत् ॥ १ ॥

यथा अङ्गदादयः शरीरशोभातिशायिनः शरीरिणमुपकुर्वन्ति, तथानुप्रासोपमादयः शब्दार्थशोभातिशायिनो रसादेरुपकारकाः । अलंकारा अस्थिरा इति नैषां गुणवदावश्यकी स्थितिः । शब्दार्थयोः प्रथमं शब्दस्य

अलंकारनिरूपणे संगतिमाह—**अथेति** । रीतिनिरूपणानन्तरमित्यर्थः । **अवसरप्राप्तान्** अवसरसंगत्या निरूपयितुं युक्तानित्यर्थः । प्रतिबन्धकीभूतशिष्यजिज्ञासानिवृत्तिरवसरः । प्रकृते[1] सूचीकटाहन्यायेन प्रथमं रीतिनिरूपणजिज्ञासा जाता अस्यैवोद्देशक्रमप्राप्तालंकारनिरूपणप्रतिबन्धिका तन्निवृत्तावलंकारनिरूपणजिज्ञासा जायत इति भावः । अलंकाराणां सामान्यलक्षणमाह— **शब्दार्थयोरिति** । अस्थिरा काव्येष्वनियतवृत्तयः[2] । काव्यत्वाव्यापका इति यावत् । एतेन[3] परम्परया शब्दार्थधर्माणां गुणानां वारणम् । रीतेरस्थिरत्वात्तद्वारणायाह—**शोभातिशायिन इति** । शोभातिशयजनका इत्यर्थः । रीतेः शब्दशोभाजनकत्वेऽपि गुणालंकारवच्छोभातिशयजनकत्वं नास्तीति भावः । नीरसशब्दार्थयोरनुप्रासोपमादीनां वारणायाह[4]—**रसादीनिति** । उपकुर्वन्त उत्कर्षयन्तः । एवं च यत्र[5] रसो नास्ति तत्रोक्तिवैचित्र्यमात्रप्रयोजकेष्वनुप्रासोपमादिष्वलंकारपदप्रयोगो गौण एव । विवृणोति—**यथेति** । शरीरिणमात्मानम्[6] । अनुप्रासादेः[7] शब्दालंकारत्वादुपमादेरर्थालंकारत्वादुभयोः पृथगुपादानम् । गुणेष्वतिव्याप्तिं वारयति—**नैषामिति** । एषामलंकाराणाम् । शब्दालंकारनिरूपणस्य प्राथमिकत्वे हेतुं दर्शयंस्तत्रापि पुनरुक्तवदाभासनिरूपणस्य प्राथमिकत्वे हेतुमाह—**शब्दार्थयोरिति** । वक्तव्येषु[8] निरूपणयोग्येषु ।

---

1. अलंकारा इति । अलंक्रियतेऽनेनेति करणव्युत्पत्त्यालंकारशब्दः शब्दार्थालंकारबोधकः । साहित्यशास्त्रापरपर्यायोऽलंकारशब्दस्तु भावसाधनः । इह जयरामभट्टा-

---

१. 'प्रकृते—' इत्यादिः '—भावः' इत्यन्तः पाठः पुस्तकान्तरे नास्ति. २. 'अनियताः' इति मुद्रितपाठः. ३. 'एतेन निरलंकारमपि काव्यमस्तीति' सूचितम् । धर्मा अनुप्रासोपमादयः शोभातिशायिनः वैचित्र्यातिशयप्रयोजकाः । तेन वाच्यत्वप्रमेयत्वादीनामतद्रूपाणां नालंकारत्वम् ।' इति मुद्रितः पाठः. ४. 'अलंकारत्वव्यवच्छेदाय' इति मुद्रितः पाठः. ५. ''तरङ्गनिकरोन्नीततरुणीगणसंकुला । सरिद्वहति कल्लोलबाहुव्याहततीरभूः ।' इत्यादौ रसानुसंधानरहिते शब्दपकानुप्रासयोरलंकारव्यवहारः स गौण एवेति मन्तव्यम् । लौकिकदृष्टान्तमाह—अङ्गदादिवदिति । आदिनाकुण्डलादिपरिग्रहः ।' इति मुद्रितः पाठः ६. 'उपकुर्वन्ति उत्कृष्टतया ज्ञापयन्ति' इत्यधिकं मुद्रितपुस्तके. ७. गुणानामपि काव्यशोभाजनकत्वेनालंकारत्वप्रसक्तौ तद्वारणाय 'अस्थिरा इत्युक्तं तदर्थमाह' इति मुद्रितः पाठः. ८. 'गुणानां माधुर्यौजःप्रसादानां व्यञ्जकाभावेऽपि स्वस्वरसव्यञ्जकशब्दार्थयोः परम्परयावश्यं सद्भाव इति भावः । वस्तुतस्तु रीतीनामपि गुणव्यञ्जकवर्णादिघटितत्वाद्रस्थिरत्वेनालंकारत्वप्रसक्तौ तद्वारणाय शोभातिशायिन इत्यस्य विलक्षणवैचित्र्याधायकत्वमिति तदर्थकरणम् । अवश्यं तेनैव गुणानामपि वारणसंभवादस्थिरा इति विशेषणमनुपयुक्तमित्यवधेयम् ।' इत्यधिकं मुद्रितपुस्तके. ९. मुद्रितपुस्तके 'वक्तव्येषु—' इत्यादिः '—द्रष्टव्यः' इत्यन्तः पाठो नास्ति, किंतु तत्र 'शब्दप्रत्यक्षानन्त-